

MISTÄ ROVANIEMELÄISET TULIVAT?

Rovaniemen seudulla on asuttu todennäköisesti katkeamattomasti kivi-kaudesta meidän päiviimme asti. Ylikylän läheltä tehty siitepölyanalyysi osoittaa, että kausittainen kaskeamiseen tai kulottamiseen viittaava toiminta alkoi vuosien 750–530 eKr. tienoilla. Esinelöydöistä päätellen 500-luvulta (jKr.) lähtien Rovaniemen kautta kulki yhä tiheämmin kaukomatkaajia, jotka olivat lähtöisin sekä idästä Karjalan suunnasta, etelästä Hämeestä että pohjoisesta Jäämeren rannalta. Tärkeimpinä kulkuväylinä toimivien jokien risteyksessä Rovaniemelle alkoi muodostua merkitystä eräänlaisena ”Lapin porttina”.

Ylikylän siitepölyanalyysi osoittaa, että pysyvämpi asutus, johon liittyi viljan viljely ja kotieläimet, ilmestyi seudulle vuoden 1250 jKr. jälkeen. Maunun talon ja Nivankylän Hiukan talon luota on myös esinelöytöjä 1000–1200-luvuilta. Kiinteän, taloihin sitoutuneen asutuksen ensimmäiset vaiheet saattavat olla 1100-luvun alultakin, jolloin se olisi rinnakkainen Tornionjokilaakson vanhimmalle asutukselle. Ilmastollisesti silloin oli lämmin jakso. Merkittävämmän asutusta syntyi todennäköisesti vasta myöhäiskeskiajalla 1300- ja 1400-luvulla.

Nimet kertovat nimien antajista

Rovaniemeläisistä voidaan ruveta puhumaan vasta silloin, kun joku antoi seudulle nimen. Asiakirjoissa Rovaniemi

on mainittu ensi kerran syyskuun 7. päivänä 1453, kun Pohjanmaan vouti vahvisti Korkalon ja Rovaniemen tiloja koskeneen maakaupan, mutta tietysti nimi oli annettu jo paljon sitä ennen.

Rovaniemen nimeä on usein pidetty lappalaisperäisenä. Saamenkielen sana roavve tarkoittaa metsää kasvavaa harjua tai vaaraa tai vanhan metsäpalon paikkaa. Peräpohjalaismurteissa rova tarkoittaa kiviröykkiötä, kiveä tai kivikkoa koskessa, tai kiuasta. Rovaniemen nimen antajat ovat olleet suomalaisia, mutta itse sanan perusteella heidän heimokannastaan ei voi sanoa mitään.

Paikannimistön vahva hämäläis-satakuntalainen aines osoittaa vanhimman uudisasutuksen tulleen pääasiassa sieltä. Sen sijaan karjalainen aines on vastoin aikaisempia käsityksiä vähäinen. 1600-luvulla Rovaniemellekin muutti savolaisia, mutta suurempi merkitys heillä oli Kemijärven ja Tervolan asuttamisessa. Kun Rovaniemen väkiluku oli 1540-luvulla vajaat 200 hen-

Kalastus oli tärkeä elanto ensimmäisille paikalleen asettujille. Kalastusvälineet, kuten kuvassa oleva joessa käytettävä nuotta, ina, pysyivät tyypiltään muuttumattomina 1900-luvulle asti.

keä ja osa siitä ilmeisesti täällä jo kivi- ja pronssikaudella asuneitten jälkeläisiä, niin kovin runsaslukuista hämäläis-satakuntalainen lisäväestökään ei voinut olla.

Rovaniemen saamelaiset riistan pyytäjistä verotalonpojiksi

Kivikauden aikainen kausittainen asuminen eri paikoissa pysyi riistaa pyytävien ja kalastavien ihmisten elämäntapana myöhemminkin. Rovaniemen kivikautisen asutuksen jatkajista pääosa olikin pyyntielinkeinoissa pysyttäneitä saamelaisia, osa taas viljan ja karjan myötä kiinteään asumiseen ryhtyneitä suomalaisia.

Saamelaisista on Rovaniemen seudulla monia sekä nimistön, esinelöytöjen että pe-

1550-luvulla Rovaniemellä oli parisataa asukasta jakautuneena neljän kylän 34 jokivarsitaloon

rinnetiedon osoituksia. Monet lappalaisperäiset paikannimet, esim. Autti (avdzi 'rotko'), Jokka (johkka 'vaaranhuippu', 'laki'), Kolpene (kolpan 'kuiva kangas'), Lainas (laaianas, 'kengän kautoja parrassauman yhtymäkoh-ta'), osoittavat pitkään jatku-neita rauhanomaisia koske-tuksia saamelaisten ja suoma-laisten välillä.

Rovaniemen lappalaiset ei-vät olleet rikkaita poronomis-tajia, vaan lähinnä metsästyksellä ja kalastuksella eläviä. Verottaja kirjasi saamelaiset 1600-luvulla Lapinrajan ylä-puolella lapinveron alaisiksi,

Pitkä jokivene oli vuosisatoja rovaniemeläisten tärkein su-lan ajan kulkuväline. Ounas-jokisuun rantaa 1800-luvun lopussa.

mutta Rovaniemellä luetteloi-hin kelpasivat vain talonpojat. Myös saamelaisten tiedetään ryhtyneen toisinaan talollisiksi. 1600-luvun lopulla Rova-niemen verotiloista jopa kym-menesosan on arvioitu olleen saamelaisväestön hallussa. Pääosa saamelaisista kuitenkin väistyi kauemmaksi suomalai-

sen asutuksen vahvistuessa.

Rovaniemeläisten ja saame-laisten suhteet olivat ainakin 1600-luvulla niin hyvät, että käräjille ei heidän välisiään juttuja tullut. Seka-avioliitot häivyttivät vähitellen rotu- ja kielierot, mutta pitkälle 1700-lukua useat järvisedut olivat saamelaisten asuttamia. Hei-dän viimeksi käyttämiään asuinpaikkoja ovat mm. Kam-sajoen suu, Kemijokivarsi Muurolan ja Korkalon välillä, Suopajärven seutu Nammassa, Olkkajärven Kenttäniemi, Kuoksajoen seutu ja Airiselkä.

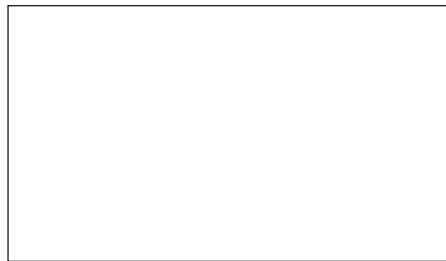

Kalapatsas veistettiin jumalaksi sinne, mistä saatiin hyviä saaliita, tässä Syvälammin rantaan Rovaniemen koil-lisosissa. Muurolan lohivadon luona tällaista seitaa palvottiin vielä 1800-luvun alussa antamalla sille ruokaa ja tupakkaa.

Pyytämällä elämisen särpimet

Uudetkin asukkaat perustivat elämänsä pitkälle pyyntielin-keinoihin ja kilpailivat siksi

Hauki oli tärkeä pyyntikala jo seudun ensimmäisille ihmisille. Vuosisatoja sitä pyydettiin kaukaisistakin järvistä verojen maksuun, myytiin ja omaksi talvinavinnoksi. Loheen verrattuna hauella oli se etu, että säilöminen tapahtui kuivaamalla, jolloin ei tarvinnut ostaa kalasta suolaa eikä tehdä töiseviä tynnyreitä.

tiin todennäköisesti juuri Kemijokivarressa 1500-luvulla, ja täältä se levisi 1600- ja 1700-luvulla Torniojoelle ja kauemmaksikin länteen. Karsinapadoilla pyytämiseen saivat osallistua vain ne vanhat kantatilat, jotka olivat maksaneet veroja jo 1620-luvulla. Sen sijaan ranta- eli tulvapadoilla pyysivät kaikki jokivaren talot lohta ja muuta kalaa. Koko Kemijoen parhaimmis-

Verkon painoina käytettiin tuohen sisään sidottuja kiviä. Rovaniemen kotiseutumuseo

Olof Träskin kartta vuodelta 1642 osoittaa selkeästi Rovaniemen aseman Kemijokivarressa, kappelikirkon Ounaskosken rannalla ja asutuksen yltämisen Ounasjoella jo Patokoskelle ja Kemijoella Kemijärvelle saakka.

elintilasta saamelaisen kansa. Mutta kun saamelaiset asuivat edelleen eri paikoissa talvi- ja kesäkausina, suomalaiset rakensivat talonsa sinne, missä luonnonniityt tarjosivat karjalle rehua. Myös ohran viljelyn suomalaiset aloittivat jo 1200-luvun lopulla.

Metsästäystä harjoitettiin sekä lihan että turkisten saamiseksi. Tärkein lihaeläin oli peura, jota pyydettiin keihäillä, jousilla ja peurahautoilla. Peurahautojen painanteita löytää vieläkin vesistöjen, soiden tai jyrkkien rinteiden muodostamista maastokapeikoista. Turkiseläimistä tärkeimpiä olivat orava, kärppä, näätä, saukko, majava, erilaiset ketut, ilves, karhu ja susi.

Kalastusta harjoitettiin sekä joissa että eräjärvillä. Lohta pyydettiin verkoilla, nuotalla, ajoverkolla, rysillä ja irtopyytimillä, mutta ennen kaikkea padoilla. Karsinapato kehitet-

Maasepän tekemää 7-piikkistä atrainta käytettiin tuohustamiseen. Rovaniemen kotiseutumuseo.

ta 1600-luvun vuosien lohisaaliista, noin 350 000 kilosta, rovaniemeläisten osuudeksi on arvioitu kymmenesosa. Pääosa meni verojen maksuun ja myyntiin, ja itse tyydyttiin syömään vähempiarvoisia lohien osia ja muita kaloja. 1650-luvulta vuoteen 1688 alajuoksun ja yläjuoksun talolliset kävivät keskenään katkeraa kiistaa patopyynnin oikeuksista aina kuningasta myöten. Vanhat rovaniemeläistilat säilyttivät oikeutensa osallistua karsinapatopyyntiin myös alempana jokivarrella. Erityisesti 1700-luvulla lohienkalastusoikeuksia vuokrattiin yleisesti oululaisille kauppiaille velkojen maksamiseksi.

Joesta pyydettiin lohien lisäksi varsinkin harria, siikaa ja haukea. Järvien tärkein pyyntikalaksi oli hauki, jota kuivattiin verojen maksuun, myyntiin ja omaksi talviruooksi. Haukijärvillä kuljettiin kaukanakin, mm. Kemijärvellä, Käyräsjärvellä, Simojärvellä ja Kitkallan. Monelle rovaniemeläistalolle hauki oli lohta tärkeämpi saaliskala. Kalastusoikeudet olivat tarkoin määritellyt ja varjellut. Vasta 1700-luvun alkupuolella haukijärvet muuttuivat kaikkien yhteisnautinnaksi.

Murolan lohipato

Kemijoen suuret karsinapadot rakennettiin ensin joen alajuoksulle, missä niitten antama saaliskin oli suurin. Mutta vähitellen patoja tehtiin myös ylempäs. Murolassa on ollut pato ainakin jo vuonna 1686, mutta se saattaa olla sata vuotta vanhempakin perua.

1700-luvulla Rovaniemen alueella oli karsinapadot Murolassa ja Ylikylässä. Huonojen saaliiden vuoksi Ylikylän pato siirrettiin 1850-luvulla Ounasjokisuun alapuolelle Kuolasuvantoon. Sielläkään saalis ei osoittautunut odotuksia vastavaksi, mutta sen sijaan rakentaminen ajateltua työläämmäksi.

Kuolasuvannon pato jäi lyhytaikaiseksi, kun laajenevan metsäteollisuuden edellyttämä uitto alkoi vaatia Kemijoen tehokkaampaa käyttöä. Valtio sanoi vanhat lohienkalastussopimukset irti vuodesta 1888 alkaen. Vuodesta 1893 lähtien Kemiyhtiö tai Kemijoen Uittoyhdistys vuokrasivat patopaikat. Ne saattoivat vuokrata pyynnin edelleen kalastajille siellä, missä kalastus ei haitannut uittoa. Sellaisia olivat Kemin Korvan pato, Taivalkosken Kurinpato ja Murolan pato. Vuoden 1932 jälkeen Murolan pato oli Kemijoen ainoa karsinapato.

Murolan pato sijaitsi Lehmissaaren ja Kemijoen itärannan välissä uiton kulkiessa saaren länsipuolta. Pato oli 445 m pitkä, ja se rakennettiin joka vuosi sadasta verkosta 72 renkun varaan. Kun lohien nousuvietti vaimeni eikä käynyt enää pyydykseen, pato purettiin, tavallisesti heinäkuun 20. päivän tienoilla.

Karsinaan uineet lohet otettiin parhaan nousun aikana ylös kolmesti vuorokaudessa: aamulla kello kuusi, puolelta päivin ja illalla seitsemältä. Kalat nostettiin karsinasta kulteella, jonka kaksi venettä veti karsinan ylälaidasta alalaitaan. Kummassakin veneessä oli kovan virran aikana viisi miestä ja myöhemmin kesällä neljä. Lisäksi kulteen keskikohtaa hoiteli kolmas pienempi puuttovene, jossa oli vain pari miestä.

Murolan padon saaliit olivat 1870-luvulla virallisen tilaston mukaan 13–72 tynnyriä eli 2 000–10 000 kg/v, tosiasiasa ilmeisesti selvästi suurempia. Vuosi 1885 oli huippuvuosi, jolloin saatiin 20 tonnia lohta. 1890-luvulla saaliit olivat 5500–7000 kg/v ja 1920- ja 1930-luvulla 900–5600 kg/v. Kesällä 1917 tiedetään eräänä päivänä saadun 108 lohta, joiden yhteispaino oli 1400 kg.

Koska miinoitusten vuoksi lohta ei sodan aikana voitu pyytää merestä, sitä nousi Kemijokeen sodan jälkeen ennätyselliset määrät. Viimeisten vuosien paras karsinallinen Murolan padosta oli 69 lohta, joista viisi pääsi paulan yli taikaisin karsinaan – ja ilmeisesti tulivat seuraavassa vedossa. Erään viikon aikana tuli keskimäärin 120 lohta päivää kohti, keskipainoltaan kymmenen kiloa.

Kesän 1947 jälkeen patoa ei kannattanut enää rakentaa, koska Isohaaran voimalaitos sulki lohien pääsyn Kemijokeen täydellisesti.